Xi Aspetti ta' l-Esperjenza Leopardjana ta' Karmenu Vassallo

Oliver Friggieri

Daħla dwar il-metodu kritiku

IR-RELAZZJONI bejn poeta u ieħor kienet u għadha qasam ta' stħarriġ importanti fi ħdan il-fergħa tal-kritika magħrufa bħala l-kritika komparata. Teħtieġ aktarx wieħed mill-itqal metodi kritiċi ladarba hu faċli daqskemm diffiċli "tilmaħ" influwenza vera ta' awtur fuq ieħor; hu dejjem itqal li ssib il-mogħdijiet preċiżi li minnhom tkun għaddiet din l-influwenza biex imbagħad ħadet ix-xejra finali tagħha fit-tieni awtur. Fil-kritika komparata hi l-influwenza meqjusa bħala aspett pożittiv li hi, fil-fatt, mistħarrġa bl-għodod l-iżjed xjentifiċi tal-kritika ta' żmienna; dan jimplika li hemm "influwenza" oħra li m'hix għajr il-jasar ta' awtur żgħir taħt il-ġwienaħ ta' awtur kbir veru u proprju. M'hix din l-influwenza li l-iżjed tinteressa lill-kritika, iżda hi l-influwenza li fil-fatt tixhed li l-kuxjenzi kollha qegħdin igħixu f'dinja waħda li ma tagħrafx fruntieri nazzjonali, storiċi jew etniċi u l-bqija. F'xi każijiet, awtur ifittex is-sħubija ta' awtur ieħor, ta' żmienu jew ta' żmien ieħor, u għalhekk dik li tidher bħala influwenza tkun anki qawwa aktar penetranti li tinvadi l-persunalità kollha tat-tieni awtur. Hekk hu, għal għadd ta' raġunijiet, ir-rapport bejn Leopardi u Karmenu Vassallo. Dawn li ġejjin huma xi aspetti tal-preżenza Leopardjana fil-poeta Malti, daqskemm huma wkoll definizzjonijiet tan-naturi differenti li għandhom l-eżempji varji ta' din il-preżenza.

Il-kriżi eżistenzjali

Wieħed mis-sentimenti li jsieħbu lil Vassallo ma' Leopardi jikxef minnufih is-sies psikoloġiku persunali li hi mibnija fuqu l-poeżija ta' kull wieħed: in-nuqqas ta' ħila ta' l-individwu li jsib is-sehem xieraq tiegħu fil-kumpless soċjali, u għalhekk ukoll fl-ambjent uman. Kriżi tas-soċjevolezza tispiċċa biex tiżviluppa fi kriżi eżistenzjali. Vassallo jagħraf l-isforzi tiegħu, iżda l-kunflitt ġewwieni joħloq l-ispazju kbir fejn jistgħu jeħduha kontra xulxin żewġ xejriet opposti: il-qawwa tar-rieda u l-kundizzjonament mitwieled. Fuq il-livell ideoloġiku, dan it-tiġrib jieħu s-sura ta' taqbida bejn il-possibbiltajiet dgħajfa tal-volontariżmu u l-qilla ta' determiniżmu li ma jżommu xejn. Is-sentenza fundamentali, imtennija b'insistenza kemm bħala tali u kemm bħala qagħda tar-ruħ li titfisser fi frażijiet differenti, hi "irrid u ma nistax". Fuq naħa hemm l-isforz individwali, u min-naħa l-oħra hemm l-impożizzjoni ta' qagħda li ma tistax tingħeleb (li hi kemm storika u kemm naturali). Dan hu l-motiv li jgħajjex lil 'Kollu Għalxejn', imnebbħa

mill-versi

> Sento serrarmi il cor, sento ch'al tutto
> consolarmi non so del mio destino,[1]

li Vassallo jagħżel bħala epigrafu għall-poeżija:

> Inħoss għafsa u diqa f'sidri,
> inħoss ħajti tmut kull ħin,
> meta rrid, bla jirnexxili,
> ngħix bħall-bqija tal-bnedmin.[2]

L-iskuraġġiment inissel fih dispożizzjoni li tħoll in-niket f'biki, anzi li ġġiegħlu jidentifika l-esperjenza tiegħu kollha ma' l-egħmil tal-biki: li teżisti jfisser li tibki; jew aħjar, nibki u għalhekk neżisti. Bħallikieku hi konklużjoni Cartesjana maħlula f'kundizzjoni psikoloġika. Huwa l-att li jagħżlu mill-bqija:

> Jiena rrid ngħanni. Ma nistax. Flok għana
> joħroġ minn fommi tagħlim ġdid ta' dmugħ:
> għax *ħlief* nibki ma nafx.[3]

L-għażla persunali permezz tal-biki hi mfissra minn Vassallo bil-kelma *ħlief*, u minn Leopardi b'*altro*:

> ed a questi occhi
> non *altro* convenia che il pianger sempre.[4]
> e d'*altro*
> non brillin gli occhi tuoi se non di pianto.[5]

Għal din ir-raġuni, iż-żgħożija titbiddel fi xjuħija:

> *Żgħużiti mxejħa.*[6]
>
> Qiegħed *nixjieħ* fil-milja ta' *żgħużiti.*[7]
>
> *Giovane* son, ma si consuma e perde
> la *giovinezza* mia come *vecchiezza*
> (. . .)

1. 'Le ricordanze', vv. 93–94. Fil-v. 88 Leopardi jqiegħed f'qagħda ta' oppożizzjoni lill-falliment preżenti u lil "speranze antiche," u jtella' fil-wiċċ il-kuntrast bejn ix-xewqa u l-possibbiltà, jiġifieri bejn l-ideali u r-reali.
2. Vv. 13–16. Cfr. Ukoll 'Imsejken Jien', 'Vanġelu Ieħor', vv. 17–18, 21, 27, 33–36, 'L-Aħħar Taqbida', vv. 17–19.
3. 'Il-Biża' Tiegħi', vv. 9–11.
4. 'La vita solitaria', vv. 54–55.
5. 'La sera del dì di festa', vv. 15–16.
6. 'Dejjem . . . Qatt', v. 25.
7. 'L-Aħħar Taqbida', v. 3.

Ma poco da *vecchiezza* si discorda
il fior dell'età mia.[8]

Waqt li jifhem li m'għandux il-ħila meħtieġa biex igħix, Vassallo jfittex ġustifikazzjoni tat-twelid. Il-problema tinħall fi stħarriġ ta' l-essri fih innifsu, jiġifieri f'kundanna tiegħu nnifsu, li jasal għaliha bis-saħħa ta' sensiela ta' interrogazzjonijiet serji li jesiġu r-raġuni għala kellu jitwieled mingħajr ma ngħata l-opportunità li jagħżel minn qabel bejn l-eżistenza u x-xejn, bejn l-eżistenza umana u l-eżistenza tal-livell sensittiv u veġetattiv. L-omm u l-missier huma mċaħħda mill-jedd li jwelldu tarbija mingħajr ir-rieda tagħha, u mingħajr l-aċċertament li din l-impożizzjoni hi ħielsa minn kull tweġħir:

Ma nafx kif ġejt jew għax ġejt jien, mhux ieħor.[9]

Ma stajtx kont ieħor jew ħaġ'oħra? Mela
għaliex fid-dinja, bla ma ridt, ġejt jien?
(. . .)
U għax ġejt jien? U kif ġejt jien? X'jedd kellhom
missieri w ommi li jġibuni fl-art?[10]

Hemm żewġ punti li jitolbu stħarriġ: l-identifikazzjoni tal-jien proprju, u l-impożizzjoni tat-twelid. F'Leopardi l-istess mistoqsija fundamentali ssir mir-ragħaj:

Ed io che sono?[11]

kif ukoll mill-mejtin:

Che fummo?
Che fu quel punto acerbo
che di vita ebbe nome?[12]

Dwar it-tieni problema Vassallo ma jitlaqx minn konċezzjoni mekkaniċistika tal-ħajja; m'hemmx fih il-medda u l-profondità ta' l-influwenza tar-razzjonaliżmu Franċiż, iżda biss dispożizzjoni intellettwali li trid tirrazzjonalizza bla ma tasal sax-xifer tal-konklużjonijiet qarsa. Jinqeda bil-forma tal-monologu (u b'hekk jaħrab mill-ħtieġa li jindirizza lil Alla) jew jixħet il-ħtija fuq l-aġenti tat-twelid. Leopardi

8. 'Il sogno', vv. 51–52, 54–55.
9. 'Habbejt u ma Tjassartx', v. 3. Cfr. ukoll v. 1.
10. 'Jien', vv. 1–2, 9–10. Cfr. ukoll vv. 5–8, 11–12, 'Nothus', vv. 18–19, u 'Waħdi', vv. 13–16. Hu l-istess mottiv tal-monologu ta' Foscolo fl-*Ortis* hu u jidħol f'meditazzjonijiet tqal fuq il-qawwa moħbija u qalila tan-natura, riflessjonijiet ta' xeħta sikwit Pascaljana: "Io non so né perché venni al mondo né come; né cosa sia il mondo, né cosa io stesso mi sia. E s'io corro ad investigarlo, mi ritorno confuso d'una ignoranza sempre più spaventosa."
11. 'Canto notturno di un pastore errante dell'Asia', v. 89.
12. 'Coro di morti', vv. 20–22.

jambjenta l-istess dilemma fil-kwadru tal-bniedem imgħaffeġ mil-liġijiet qawwija tan-natura: "T'ho io forse pregato di pormi in questo universo? O mi vi sono intromesso violentemente, e contro mia voglia? Ma se di tua volontà, e senza mia saputa, e in maniera che io non poteva sconsentirlo né ripugnarlo, tu stessa, colle tue mani, mi vi hai collocato: non è egli dunque ufficio tuo, se non tenermi lieto e contento in questo tuo regno, almeno vietare che io non vi sia tribolato e straziato, e che l'abitarvi non mi noccia?"[13] Huma l-istess mistoqsijiet li Leopardi jtenni fil-forma poetika:

Ma perché dare al Sole,
perché reggere in vita
chi poi di quella consolar convenga?[14]

Già se sventura è questo
morir che tu destini
a tutti noi che senza colpa, ignari,
né volontari al viver abbandoni. . .[15]

Il-poeżija ta' l-'eros' u t-'thanatos'
Vassallo jissieħeb għal kollox ma' Leopardi f'żewġ waqtiet tassew gravi tal-vjaġġ ġewwieni: il-waqt meta jisħet il-ħajja, u l-waqt meta jixtieq il-wasla tal-mewt. Huwa wkoll ilissen is-sentenza fatali, u jtenni ma' l-imgħallem tiegħu l-verdett ta' Ġob u Sofokli:

Kemm drabi
xtaqt li f'ġuf ommi, qabel sirt, nintemm![16]

Mai non veder la luce
era, credo, il miglior.[17]

Wara s-saħta tal-ħajja, jew aħjar tat-twelid (il-problema), tasal is-sejħa tal-mewt (bħala s-soluzzjoni). Il-poeta jsejħilha bi frażarju ta' tenerezza u tjieba, bħallikieku qiegħed isawwar ambjent amoruż: ir-rabta bejn l-*eros* u t-*thanatos*, wara kollox, hi komuni fil-poeżija kollha, u l-aktar fil-Griegi u f'xi Leopardi, romantiku daqskemm klassiku fin-nisel tiegħu:

13. 'Dialogo della natura e di un islandese', *Opere*, I, a c. di S. Solmi – R. Solmi, Milano-Napoli, R. Ricciardi, p. 534.
14. 'Canto notturno di un pastore errante dell'Asia', vv. 52–54.
15. 'Sopra un basso rilievo antico sepolcrale', vv. 75–78.
16. 'Lit-Tfajla ta' Mħabbti', vv. 21–22.
17. 'Sopra un basso rilievo antico sepolcrale', vv. 27–28. Tinsilet l-istess konklużjoni miż-żewġ sentenzi "Saħta għalija t-twelid" ('Vanġelu Ieħor', v. 37) u "È funesto a chi nasce il dì natale" ('Canto notturno di un pastore errante dell'Asia', v. 143).

Għax *xejn aqwa*
u xejn aħjar mill-mewt ma jista' jtini
min iħobbni tassew.
(. . .)
Marzu ta' qalbi
jekk kont darba ħanin meta wellidtni,
kun mitt darba ħanin issa w iġborni.[18]

Dan it-taħdit qiegħed isir f'termini ta' esklusività assoluta biex tisseddaq l-idea tal-mewt bħala l-aqwa ġid; hekk ukoll Leopardi:

Null'altro in alcun tempo
sperar, se non te *sola*.[19]

Il-kliem *iħobbni* u *ħanin* igħaqqdu l-ħsieb tat-tmiem ma' l-imħabba u l-ġentilezza, u jfakkru waqtiet tipiċi tal-frażarju Leopardjan, bħal "gentilezza del morir", "morte pietosa"[20] u "conforto dolcissimo."[21]

Is-solitudni: kundanna u distinzjoni

Il-ħajja meqjusa bħala qagħda solitarja: hi l-qofol tal-viżjoni ta' Vassallo. Fl-istrofa li ġejja jingabru l-motivi ewlenin tal-qagħda tiegħu ta' barrani, imkeċċi mill-qafas tas-sigurtà tat-"tribù": in-nuqqas ta' ħila tiegħu li jieħu sehem fl-att kreativ tar-raġel, il-marda li tbiddel liż-żgħożija fi xjuħija, u l-iżolament psikoloġiku:

Inħossni waħdi; waħdi jien u nibqa';
ma nkattarhiex ix-xita tal-bnedmin.
Inħossni waħdi; waħdi jien u nibqa';
żagħżugħ poeta mejjet ħaj fis-snin![22]

L-esklużjoni, imħabbra diġà mil-lirika bikrija 'Inħobbok' (1932), imġarrba bis-saħħa kollha għal bosta snin, tixref taħt żewġ aspetti. L-ewwel aspett jinsilet mill-konfront bejn il-poeta nnifsu u s-soċjetà li tinħass qiegħda tifraħ madwaru, waqt li hu kkundannat għas-solitudni tal-ħażen fiżiku u ta' dak kollu li jċaħħdu mis-soċjevolezza. Il-konfront hu ambjentat, qabel xejn, f'jum ta' festa tradizzjonali. 'Żewġ Għidien' tissawwar minn żewġ kwadretti kuntrarji għal xulxin. Fl-ewwel wieħed tidher il-festività ta' post partikulari; fit-tieni kwadrett titfassal id-dehra mnikkta ta' żagħżugħ marid għall-mewt li qiegħed jingarr lejn l-isptar. Mill-kontemporaneità taż-żewġ dehriet, li jseħħu f'post wieħed, jitnissel il-kuntrast.

18. 'Marzu', vv. 5–7, 18–20.
19. 'Amore e morte', vv. 120–121.
20. *Ibid.*, vv. 73, 98.
21. 'Dialogo di Plotino e di Porfirio', *Opere cit.*, I, p. 649.
22. 'Waħdi', vv. 29–32.

Bħal Leopardi ta' 'La sera del dì di festa', 'A Silvia', 'Il passero solitario', Vassallo jqiegħed f'konflitt ma' xulxin żewġ ċirkustanzi, waħda hienja u l-oħra mnikkta; u mit-taħlita ta' bejniethom joħloq fużjoni ta' innu u eleġija, biex b'hekk jidher isħeħ il-kuntrast u aktar imnikket il-kwadrett negattiv. Din il-poeżija tal-kontrappunt, hena—niket, tispjega għala l-poeta, għad li solitarju, jaħseb il-ħin kollu fil-festa soċjali li qiegħda sseħħ madwaru:

Dehra ta' qsim il-qalb u ġġib il-biki,
għid ieħor naqra fik u nħoss illum;
il-għid tal-mard u l-mewt ta' qalb żagħżugħa
li qatt għal ħajja ġdida iżjed ma tqum![23]

L-esklużjoni ta' Vassallo hi Leopardjana wkoll fit-tilwima tagħha kontra l-banalità tal-kotra ta' żmienu. Hu kollu diwi tal-poetika, ta' nisel Petrarkesk u mbagħad Alfierjan, li f'Leopardi hi mħabbra diġà b''All'Italia' u li tissokta tikber sa ma ssir waħda mill-preokkupazzjonijiet ewlenin ta' ħajtu. Vassallo tas-snin 1932—1944 jiżvolġi tilwima mal-folla li ma tifhimx, imċaħħda mill-valuri li jgħollu 'l-bniedem 'il fuq mil-livell ta' l-annimalità.[24] Id-definizzjoni tan-nies kontemporanji, differenti u mbiegħda mill-poeta, hi mnissla, kemm f'Vassallo u kemm f'Leopardi, mill-kunċett klassiku-romantiku tas-superjorità etika tal-poeta quddiem il-kotra.[25] It-tnejn, fl-aħħar mill-aħħar, iqisu lilhom infushom egħdewwa tan-nisel uman; l-iżolament, li f'xi waqtiet jidher li hu l-effett ta' telfa persunali, jitbiddel bil-kburija kollha f'motiv ta' distinzjoni li tixraq lill-kbar:

Ħbiebi kulma ħlaqt int: barra l-bnedmin![26]

E sprezzator degli uomini mi rendo.[27]

It-tieni konfront li jinsilet minnu l-kwadru tal-bniedem imħolli barra, dejjem bis-saħħa tat-tlaqqigħ kontemporanju ta' żewġ qagħdiet opposti, hu bejn il-proċess

23. 'Żewġ Għidien', vv. 37—40.
24. Cfr., fost l-oħrajn, 'Mysterium mysteriorum', vv. 37—40 u 'Il-Biża' Tiegħi', vv. 19—36.
25. Tista' titqabbel, fost l-oħrajn, ix-xbieha tal-poplu f''Iftaħli Mà' u 'Int Biss' ma' ''la codarda gente'' ('Amore e morte', v. 12) li hi preżenti f''Il pensiero dominante', vv. 53—58, 65—68 u f''Le ricordanze', vv. 30—33. L-istmerrija li kellu Leopardi għall-''borgo natio'', li tinħass diġà fl-ewwel ittri ta' l-epistolarju, taqbel ma' l-istmerrija ta' Vassallo għall-ġenerazzjoni ta' żmienu; huwa argument li jerġa' jidher bis-saħħa kollha fl-aħħar perijodu tal-poeta (1947—1970) meta jinħass wisq inqas il-kunflitt bejn id-dinja ta' ġewwa u r-realtà medjokri tal-kontemporanji, u jinbeda proċess li jikxef l-ipokresija u l-waqgħa morali tas-soċjetà. Fost il-poeżiji ta' l-aħħar perijodu cfr. 'Jekk. . . ', 'Illum', 'Unknown Island', 'Il-Bniedem', 'Lil Dun Mikiel Xerri'. L-introverżjoni tgħib u jidher l-estrovers rassenjat, il-Vassallo tal-perijodu post-Leopardjan, li jixħet kontenuti kritiċi mingħajr, madankollu, ma jirtira u ma jfakkar fil-miżerji persunali.
26. 'Ħbiebi', v. 40.
27. 'Le ricordanze', v. 42.

kotran u mimli, bla waqfien, tan-natura, u x-xeħta ħawlija, sterili, mewwieta, tal-poeta. In-natura u l-individwu, il-kollox u l-wieħed, il-proċess ġenerali u l-esperjenza persunali: huma ż-żewġ naħiet tal-konfront. Fuq naħa hemm it-tiġdid tal-programm staġunali li ma jinħela qatt, u fuq in-naħa l-oħra hemm il-waqfa, l-istatiċità ta' qagħda umana, persunali u mbagħad, b'implikazzjoni, universali. Min-naħa stilistika jista' jingħad li dan il-konfront hu msejjes fuq żewġ kelmiet, waħda li tfakkar il-festosità ta' l-ispettaklu mlewwen tan-natura, u l-oħra li tfakkar il-mixja bla ħniena tal-proċess naturali.

L-ewwel kelma hi *jitbissem* jew *daħkan*. In-natura "tidħak", iżda l-ħajja tal-poeta hi eleġija dejjiema:

Xi ġmiel madwari!
X'seħer hu dan! X'milja ta' ħajja! X'qawwa
tiġġedded fil-ħolqien! Kemm hi ta' l-għaġeb
il-miġja tiegħek, Marzu tiegħi! Kollox,
kollox joħla u jfuħ; kollox jitbissem;
kollox *jogħxa* bil-ferħ! Jien biss, jien waħdi
irrid u ma nistax inkun bħall-bqija
tal-ħlejjaq fuq ċin l-art.[28]

Dan hu l-istess kuntrast Leopardjan, meqjus mill-aspett tad-"daħka", hienja għan-natura, u kawża ta' rimors, għaliex ma tistax isseħħ, għall-poeta. Il-malinkonija kollha titnissel mill-esperjenza tal-kuntrast. L-ispettaklu saħħari ta' l-elementi tan-natura jsawwar il-konflitt mal-qagħda solitarja ta' l-ispettatur li ma jista' jieħu sehem qatt fid-"daħka" li qiegħda tiġri madwaru:

Bello il tuo manto, o divo cielo, e bella
sei tu, rorida terra. Ahi di cotesta
infinita beltà parte nessuna
alla misera Saffo i numi e l'empia
sorte non fenno.
(. . .) A me *non ride*
l'aprico margo, e dell'eterea porta
il mattutino albor; me non de' faggi
il murmure saluta; e dove all'ombra
degl'inchinati salici dispiega
candido rivo il puro seno, al mio
lubrico piè le flessuose linfe
disdegnando sottragge
e preme in fuga l'odorate piagge.[29]

Iż-żwieġ bejn l-innu u l-eleġija hu komuni għaż-żewġ poeti. Biswit

28. 'Marzu', vv. 11–18.
29. 'Ultimo canto di Saffo', vv. 19–36.

iċ-ċelebrazzjoni tas-sbuħija tad-dinja barranija tixref it-tnehida, jew aħjar tissawwar id-dehra deżolata, xbieha tad-dinja ġewwiena; is-sebħ ta' l-oġġett u l-agunija tas-suġġett, is-superlattivi magħżula għan-natura u l-kliem taċ-ċaħda magħżul għall-poeta, jintisġu f'ħaġa kumplessa waħda. Minn barra, it-temi jidhru bħallikieku mqegħdin ħdejn xulxin, iżda fl-aħħar mill-aħħar jitwaħħdu għaliex ir-relazzjoni bejn il-barrani u l-ġewwieni għandha x-xeħta ta' kawża u effett. Aktar ma n-natura tikxef is-seħer tagħha, aktar titnikket il-qagħda tar-ruħ.

Din l-istess djalettika tinħass mill-ġdid f''April', ix-xahar li Vassallo jsejjaħlu donnu biex iseddaq il-burdata tiegħu, tax-xi ħadd li qiegħed jixxennaq għalxejn li jara il-''fior di gioventù, il bello april degli anni;''[30] il-metafora ewlenija tad-''daħk'' titbiddel f'motiv li jiżviluppa l-kuntrast qares:

> Arawh kollu *daħkan jiżfen u jgħanni*
> darb'oħra l-għanja tiegħu;
> arawh b'elf ġenna miegħu
> darb'oħra jixxaħxaħ
> jitgħawwem, jitbaħbaħ
> f'baħar bla tmiem.
> (. . .)
> Kollox, mgħaxxaq bi ġmielu,
> darb'oħra reġa' fih;
> darb'oħra tájjar ngħasu,
> dilek bil-fwieħa xuxtu,
> kellel biż-żahar u bil-weraq rasu,
> demmem bil-qroll lelluxtu
> (. . .)
> Iżda mhux hekk, imsejkna,
> fl-għanja ta' qalbi ċkejkna
> reġgħu dis-sena
> tal-ferħ, ta' l-hena
> ħaddru t-tamiet.[31]

Il-metafora tad-daħka tan-natura, ippersonifikata f'figura umana ta' seħer idealizzat, tixref sikwit fil-lingwaġġ Leopardjan, anki f'waqtiet meta m'hux meħtieġ punt ta' riferiment għall-iżvolġiment fantastiku tal-motiv ta' l-esklużjoni. Dawn li ġejjin huma wħud mis-siltiet li juru b'liema saħħa Leopardi jara u jumanizza lis-seħer tan-natura, u għalhekk, b'liema sogħba jseddaq il-fatt li hu nnifsu jinsab imħolli barra minnu:

> e di natura il riso;[32]

30. 'Al Conte Carlo Pepoli', vv. 101–102.
31. 'April', vv. 5–10, 12–17, 21–25.
32. 'Alla sua donna', v. 6.

solitario riso;[33]

A un campo verde che lontan sorrida;[34]

a gara intorno
ogni cosa sorride;[35]

Tu sai, tu certo, a qual suo dolce amore
rida la primavera.[36]

Il-metafora li jieħu sehem fiha l-vers imsemmi "ħaddru t-tamiet" iddur fi ħdan in-nukleu figurattiv li fil-lingwaġġ Leopardjan ibiddel liż-żgħożija, bħala medda ta' żmien mogħnija b'tamiet ġejjiena, fi *primavera* jew f'*età verde*.[37] Vassallo jqiegħed poetikament lil żgħożitu fl-istess xenarju veġetattiv li fih, madankollu, jinħass aktar in-nuqqas tal-"veġetazzjoni" mixtieqa milli t-twarrid veru. Fis-sewwa, hemm xitwa li tixtieq il-wasla ta' rebbiegħa ta' tħaddir. Waqt li jiġbor minn kull naħa lin-nukleu metaforiku, Vassallo jibqa' fi ħdan l-istess limiti figurattivi, u għalhekk jitbekka l-fatt li jinsab f'*deserto*[38] għaliex għalih ukoll "il *verde* è spogliato alle cose":[39]

agħmel li *nħaddar* bix-xewqat u t-tama;[40]

Bħalma mis-siġar
ta' ħajti tiġbor waħda waħda l-weraq
midbiel, niexef, safrani; u bħalma tgħoddli
waħda waħda t-tamiet li jinxfu u jaqgħu
minn qalbi msejkna ta' kuljum fuq l-art;[41]

Tamieti sofor u nexfin kif kienu
għadhom u jibqgħu u ma *jħaddru* qatt.[42]

It-tieni kelma li jinbena fuqha l-konfront bejn in-natura u l-poeta hi negattiva: *ma jasal qatt* għal Vassallo, u *non torna* għal Leopardi. Wieħed jiċċelebra s-sbuħija

33. 'Al Conte Carlo Pepoli', v. 129.
34. 'Il pensiero dominante', v. 31.
35. 'Le ricordanze', vv. 123–124.
36. 'Canto notturno di un pastore errante dell'Asia', vv. 73–74.
37. Cfr., fost l-oħrajn,' Il passero solitario', v. 26, 'La sera del dì di festa', v. 24,' Al Conte Carlo 'Pepoli', v. 116, 'Le ricordanze', v. 28.
38. Cfr. 'Amore e morte', v. 35, 'Alla sua donna', v. 18, 'Il pensiero dominante', v. 97, 'Al Conte Carlo Pepoli', v. 118.
39. 'Ad Angelo Mai', vv. 118–119.
40. 'Fil-Knisja ta' Pinu', v. 51.
41. 'Ottubru', vv. 25–29. Jidwu hawn il-vv. 5–6 ta' 'Autunno' ta' Antonio Gazzoletti:

Il cader d'ogni foglia
mi ricorda il cader d'una speranza.

42. 'Dejjem . . . Qatt', vv. 39–40.

ta' l-ambjent naturali Malti, l-iżjed tar-raħal fejn twieled u trabba; l-ieħor ifakkar il-kampanja ta' Recanati. Iżda t-tnejn iħossu ruħhom esklużi miċ-ċiklu staġunali li jwassal il-ħajja wara l-mewt tax-xitwa. L-alternanza kumplessiva taċ-ċelebrazzjoni mimlija faraġ tax-xenarju u tar-rivelazzjoni mweġġgħa tal-kriżi persunali tinħall minn Leopardi f'nisġa ta' kwadri, waqt li f'Vassallo tagħti l-ispunt għall-ħolqien ta' żewġ kwadri, li minn barra jidhru bħallikieku ħielsa wieħed mill-ieħor, maħsubin biex jillustraw ir-relazzjoni ferħ—tbatija, l-ammirazzjoni għall-mixja staġunali tad-dinja u l-ħasra ta' qagħda tar-ruħ li ma tistax titbiddel:

> Se *torna* maggio, e ramoscelli e suoni
> van gli amanti recando alle fanciulle,
> dico: Nerina mia, per te *non torna*
> primavera giammai, *non torna* amore.
> Ogni giorno sereno, ogni fiorita
> piaggia ch'io miro, ogni goder ch'io sento,
> dico: Nerina or più non gode; i campi,
> l'aria non mira:[43]

> Xejn, xejn għal kollox ma jintemm; kull ħaġa
> titbiddel dejjem u ħaġ'oħra ssir;
> (. . .)
> Jiena, msejken, mhux hekk. . . Żgħużiti mxejħa,
> u qalbi mnikkta f'ġuf il-ferħ ukoll
> (. . .)
> Għax sew jekk jiġi s-sajf u tiġi x-xitwa,
> kemm il-ħarifa u r-rebbiegħa, jien
> dejjem u dejjem mejjet ħaj; għalija
> *ma jasal qatt* tal-ward . . . tal-frott iż-żmien.[44]

L-esklużjoni, imfissra miż-żewġ poeti b'kostrutti negattivi qawwija, ittella' għal kollox fil-wiċċ in-naħiet imbiegħda minn xulxin: il-jien u l-ieħor, il-wieħed u l-kollox. Il-kontrappunt Leopardjan jikkonfronta l-"infinita beltà" ma' l-"a me non ride",[45] it-"tutta vestita a festa" ma' l-"io solitario",[46] it-"tu non ti acconci più" ma' l-"ogni giorno sereno, ogni fiorita piaggia."[47] Vassallo jikkonfronta l-"kollox, kollox joħla u jfuħ, kollox jitbissem, kollox jogħxa" mal-"jien biss, jien waħdi,"[48] il-"kollu daħkan . . . kollu mgħaxxaq" ma' l-"iżda mhux hekk

43. 'Le ricordanze', vv. 162—169. L-istess motiv, marbut ma' element ieħor tan-natura, jerġa' jidher fil-vv. 51—69 ta' 'Il tramonto della luna'.
44. 'Dejjem . . . Qatt', vv. 21—22, 25—26, 33—36. Hekk ukoll jikteb Petrarca: "Primavera per me pur non è mai" (*Quanto 'l pianeta. . .*, v. 14).
45. 'Ultimo canto di Saffo', vv. 21, 27.
46. 'Il passero solitario', vv. 32, 36.
47. 'Le ricordanze', vv. 161, 166—167.
48. 'Marzu', vv. 14—16.

. . . il-għanja tiegħi,''[49] il-''kull ħaġa'' mal-''jiena, msejken, . . . jiena''.[50]

L-imħabba: is-soluzzjoni tal-bniedem-poeta

Il-ħsieb ta' Vassallo, bħall-ħsieb ta' ħafna romantiċi, fosthom ta' Leopardi nnifsu fil-profondità kollha tiegħu, mhux biss ma jiħux is-sura ta' sistema organika, iżda xi drabi jinħall f'għadd ta' kuntradizzjonijiet. Fih ukoll, il-milja sħuna tas-sentiment sikwit ma taqbilx mas-sentenzjożità filosofika. Fl-esperjenza ta' l-imħabba, fost l-oħrajn, jilmaħ l-isfida l-iżjed iebsa tal-poeta; iżda fl-1944 hu nnifsu jammetti li ż-żwieġ tiegħu għandu jitqies bħala miraklu.[51]

Min-naħa l-oħra, waqt li jingħarfu dawn iż-żewġ estremitajiet, jista' jingħaraf ukoll it-tielet mument meta Vassallo, miexi fil-mogħdija Leopardjana, jikkonkludi li, ladarba wasal sa dan il-punt partikulari, jista', għallinqas ideoloġikament, jinfired minn Leopardi. Hawn hu l-waqt aħħari tas-sejba ta' l-imħabba, jiġifieri tal-kwalità li, bħalma jfakkar Vassallo nnifsu, Leopardi jfittex dejjem bla ma jasal li jsib.

Mill-esperjenza sentimentali ta' Leopardi jinsiltu x-xejriet ewlenin li jiddeterminawha bħala dik li hi; Vassallo jgħaddi minnha hu wkoll, u bi stħarriġ metodiku tagħha jistgħu jinstabu dawn il-punti tar-riferiment. L-ewwel wieħed hu l-għarfien ta' l-imħabba bħala l-valur ewlieni ta' l-eżistenza, u bħala l-ankra waħdanija li l-bniedem jista' jsalva biha fl-eżistenza. Flimkien ma' l-għarfien tad-dulur u tal-konsegwenza tiegħu, l-esklużjoni, tinħass ukoll it-tiftixa tar-rimedju:

Nagħ'rfu l-Imħabba li ħalqitna u fdietna,
nagħ'rfu li *ħliefha* kollox baħħ u xejn.[52]

Sbejħa l-Imħabba! Ħelu l-ħlas ta' ġufha.
Min jiżra' fiha ma jiżrax fit-tajn![53]

49. 'April', vv. 5–12, 21–26.
50. 'Dejjem . . . Qatt', vv. 21, 25–41. Ma jinħassx f'Vassallo l-kuntrast bejn il-konsapevolezza umana tan-niket u n-nuqqas ta' konsapevolezza fuq il-livell annimal, li jixref sikwit f'Leopardi (cfr. 'Il passero solitario', vv. 45–49, 'Canto notturno di un pastore errante dell'Asia', vv. 105–132, *Detti memorabili di Filippo Ottonieri*, *Opere* cit., I, p. 580, *Zibaldone*, *Opere* cit., II, p. 41, *Pensieri*, *Opere* cit., I, p. 732, 'Bruto minore', vv. 61–64). Madankollu, il-mottiv jidher sikwit f'għadd ta' poeti Maltin oħrajn, bħal Dun Karm ('Lill-Kanarin Tiegħi') u Rużar Briffa ('Lil Għasfur Ighanni'). Għal Vassallo, differenti sa ċertu punt minn Leopardi li jsib fis-setgħa intellettiva l-kawża ewlenija tal-kundanna tal-bniedem, hemm l-ordni veġetattiv li jrodd il-figura li tippreżenta d-distanza li hu jfisser poetikament bejn ħajja mimlija u ħajja għajjiena, jew aħjar bejn ħajja u agunija.
51. *Biex niftiehmu minn Qabel*, *Kwiekeb ta' Qalbi*, Malta, G. Muscat 1944, p. 10.
52. 'Lit-Tfajla ta' Mħabbti', vv. 31–33.
53. 'Formosa', vv. 21–22. Cfr. ukoll il-vv. 15–16, 23–32 u 'Ħabbejt u ma Tjassartx', li l-v. 22 tagħha, ''milja ta' ġid,'' ifakkar l-''un tanto bene,'' v. 99, ta' 'Il pensiero dominante'.

Pregio non ha, non ha ragion la vita
se non per lui, per lui ch'all'uomo è tutto;[54]

Altro il mondo non ha, non han le stelle,
nasce dall'uno il bene,
nasce il piacer maggiore.[55]

Bħal fil-każ tal-biki bħala l-egħmil li jagħżel lill-bniedem u jiddefinih bħala ħlejqa, hawn ukoll iż-żewġ poeti jitkellmu dwar l-imħabba f'termini ta' esklusività, u jagħżlu l-istess żewġ kelmiet: *ħlief* u *altro*.

Mill-għarfien tas-setgħa fuqanija ta' l-imħabba bħala l-kenn uman, il-kuxjenza tgħaddi biex tagħraf il-mod waħdani li hu mogħti lit-tnejn biex jiltaqgħu mal-mara maħbuba, dik li għal Vassallo hi solitarja, imbikkija, imnikkta,[56] u għal Leopardi hi "un'infelicissima fanciulla."[57] Din ta' l-aħħar hi mbiegħda, ma tidhirx sewwa, anzi hi "una di quelle immagini, uno di quei fantasmi di bellezza e virtù celeste e ineffabile, che ci occorrono spesso alla fantasia (. . .) È la donna che non si trova. L'autore non sa se la sua donna (. . .) sia mai nata finora, o debba mai nascere; sa che ora non vive in terra."[58] Dik li jpinġi Vassallo hu u jfittex li jikkonkretizza l-esperjenza mistħajla u li jagħtiha s-sura ta' oġġett, hi kemm kemm eżistenti, imbiegħda ħafna miż-żagħżugħ li jsejħilha mingħajr ma jirnexxilu jiltaqa' magħha.[59] Vassallo jieħu l-ispazju ideali li jbiegħed lil Leopardi mill-mara vera, dik li "lunge m'ispiri o nascondendo il viso,"[60] u jikkonkretizzah, igħawġu skond ix-xejriet ta' nisġa ħafifa li tinqeda bid-distanza fiżika biss biex turi kemm hi mitlufa l-fantasija.

L-esperjenza tal-ħolm ta' Vassallo twasslu biex jiltaqa' mat-"tfajla li ma nafx u noħlom" u jitlobha tixref quddiemu:

Kemm xtaqtek (. . .) toħroġli
għad-dawl minn ġuf id-dlam tal-ħolm li ħlomt.[61]

54. 'Il pensiero dominante', vv. 80–81. M'hemmx għalfejn wieħed ifakkar is-siltiet kotrana taz-*Zibaldone* fejn l-imħabba hi msemmija u mistħarrġa b'qima kbira.
55. 'Amore e morte', vv. 4–6.
56. 'It-Tfajla tal-Poeta ta' bla Isem', *Alla taż-Żgħażagħ*, Malta, G. Muscat, 1939, pp. 25–26.
57. 'Il sogno', v. 75.
58. *Prefazioni e annotazioni alle dieci canzoni stampate in Bologna nel 1824 – Annuncio delle canzoni*, *Opere* cit., I, pp. 190–191.
59. *It-Tfajla tal-Poeta ta' bla Isem*, *loc. cit.*, pp. 25–26.
60. 'Alla sua donna', vv. 1–2.
61. 'Lit-Tfajla ta' Mħabbti', vv. 25–26. Cfr. ukoll il-vv. 1, 29, u 'Formosa', vv. 1–2. Leopardi jitkellem dwar "la formosissima donna", 'All'Italia', v. 10. L-istess aġġettiv jużah Vassallo biex jiddeskrivi l-figura femminili tiegħu:

Formosa tfajla li trabbiet għalija,
Formosa tfajla li sebbaħtha jien,
Formosa tfajla li taf tħobb u tagħder,
Formosa tfajla li ma tmutx maż-żmien.

(*Formosa*, vv. 5–8). Leopardi jitħaddet ukoll dwar Aspasia u Nerina.

Il-mara ta' Leopardi hi wkoll ''imago,'' ''ombra,''[62] ''bella qual sogno,'' għaliex:

> Un sogno
> in molta parte onde s'abbella il vero
> sei tu, dolce pensier.[63]

Hemm għadd ta' punti ta' kuntatt oħrajn li jistgħu jkunu mistħarrġa biex tinstab in-nisġa stilistika u spiritwali li ssieħeb liż-żewġ erwieħ imnikkta f'kor żgħir wieħed li jtenni, b'awtenticità daqskemm b'xebh profond, kelma waħdanija, komuni bejniethom. Wara li Leopardi jbiddel poetikament lill-mara tiegħu u jagħraf il-mewt fiżika ta' Targioni-Tozzetti, igħaddi kważi b'ċerta trankwillità mill-eleġija għal ħolma oħra, il-qagħda dejjiema, tipika tal-bniedem-poeta:

> Perch'io te non amai, ma quella Diva
> che già vita, or sepolcro, ha nel mio core.[64]

Min-naħa tiegħu, meta jilħaq dan l-istadju, u jirbaħ it-theddida tal-waqgħa Leopardjana ta' l-''inganno estremo,'' Vassallo jimxi lejn iż-żwieġ (1939); minn dik il-ħabta 'l quddiem il-qarrej kritiku jassisti għal proċess aktarx imgħaġġel ta' fejqan ta' l-ispirtu, li jħaddan għamla ta' rikostruzzjoni persunali,[65] u li ma jfissirx għajr tbegħid gradwali mill-egħluq tad-dinja bikrija. Min-naħa l-oħra, l-influssi diretti jdubu qajl qajl fi sfumaturi li jibqgħu jixirfu minn waqt għal ieħor, donnhom ilħna qodma li d-diwi tagħhom m'hemmx li jgħaddi.

62. 'Alla sua donna', vv. 4, 45.
63. 'Il pensiero dominante', vv. 108–110.
64. 'Aspasia', vv. 78–79.
65. Cfr. is-sensiela ta' poeżiji ''tal-familja,'' 'Lil Marti, *Lil Ibni Oliver Paul, Lil Ibni Herman Baruch', miktuba bejn l-1942 u l-1944. Anqas f''Binti' (1941), l-eleġija lil bintu Rosanna, ma jerġgħu jitilgħu fil-wiċċ il-kontestazzjonijiet reliġjużi u s-sens qawwi ta' sfiduċja fil-ħajja.*